

מתקפה או מגננה – האם הבחירה בידינו?

תא"ל דב תמרי

אבודותיהם בנפש היו עצומות וציוד הלחימה שלהם ירד לפחות ממחצית התקנים.

צה"ל, כצבא הניצב מול אפשרות לחימה בכל עת, עסק לא אחת בשאלה מה הנורמה המחייבת מפקד ויחידה להמשיך ללחום ולמלא את המשימה המוטלת עליהם, כאשר שחיקת היחידה הגיעה לממדים חמורים. משה דיין, בהיותו רמטכ"ל בשנות ה-50, ניסה לקבוע אמת-מידה, שעל פיה, לא יפסיק מפקד את התקפת היחידה והסתערותה כל עוד לא נפגעו יותר ממחצית הלוחמים. אפילו נורמה זו לא נתקבלה כפשוטה. במקרים רבים המשיכו יחידות צה"ל לתקוף כאשר רק טנקים לוחמים אחדים נותרו מתוך טנקי עוצבה שלמה, ואלה כבשו את היעד. לצערנו, ידועים גם מקרים הפוכים. בדרך כלל, חלה השחיקה קודם כל בתודעתם של המפקדים והלוחמים. שחיקה זו מקדימה ומופיעה עוד טרם הגיעו האבודות בנפש ובציוד לחימה לדרגה כזו שאין אפשרות אובייקטיבית להמשיך וללחום.

תופעה זו נכונה לא רק לגבי היחידה הצבאית, אלא אף לרמת המנהיגות והחברה בכללה. תודעת השחיקה, הינה יחסית והיא מושפעת מהנסיבות הכלליות של המלחמה, מהמוטיוואציה הלאומית, מחינוך, מאימון, ממטרות המלחמה, ממידת חיוניותן בתודעת הציבור, וממצבם הנפשי של הפרט והחברה. משום כך, אין כל טעם לנסות ולקבוע כי מספר מסויים של הרוגים במלחמה נתונה – המלחמה בלבנון בקיץ 1982 לדוגמה – היה כדאי בהשוואה לתוצאות, וכי מספר גבוה יותר הופך את המלחמה לבלתי כדאית. גם הטיעון המושמע לעתים תכופות כי תאונות הדרכים גובות מאיתנו מחיר דמים הגבוה ממחיר המלחמות – הינו חסר משמעות מעשית, כל עוד תאונות הדרכים נתפסות בתודעת החברה כחלק ממצאות שיש עימה

בריתנו². המאמר ראה אור לאחר תום השלבים העיקריים במלחמה בלבנון ב-1982.

מטרת הדברים הבאים, היא לנסות ולהסביר כי לישראל ולצה"ל אין כלל אפשרות לבחור בין מגננה למתקפה במקרה של מלחמה, וכי המתקפה כפויה על תפיסת הביטחון הישראלית.

השחיקה במלחמה

מקובל לחשוב כי שחיקה במלחמה הינה תוצאה של אבודות בנפש ושל היפגעות ציוד הלחימה העיקרי. שחיקה קיימת גם כאשר במלחמה ממושכת, המעמידה במבחן את הפוטנציאל הלאומי, נפגעים התשתית הלאומית, יכולת הייצור, משאבי אנרגיה ויכולת הקיום של הכלכלה והחברה. במלחמות בין ישראל לערבים לא נגרמה לצדדים הלוחמים שחיקה של ממש, למעט השחיקה הישירה, שהייתה תוצאת ההתנגשות בשדה הקרב, ושחיקת המוראל הלאומי (מכלל זה יש להוציא אולי את האבודות העצומות בנפש שנגרמו ליישוב היהודי במהלך מלחמת העצמאות, אשר בהש-וואה מספרית גרידא שוות ל-30,000 הררי גים, לו הייתה פורצת היום מלחמה הכרוכה בשיעור אבודות השווה יחסית לשיעור האבודות במלחמת העצמאות).

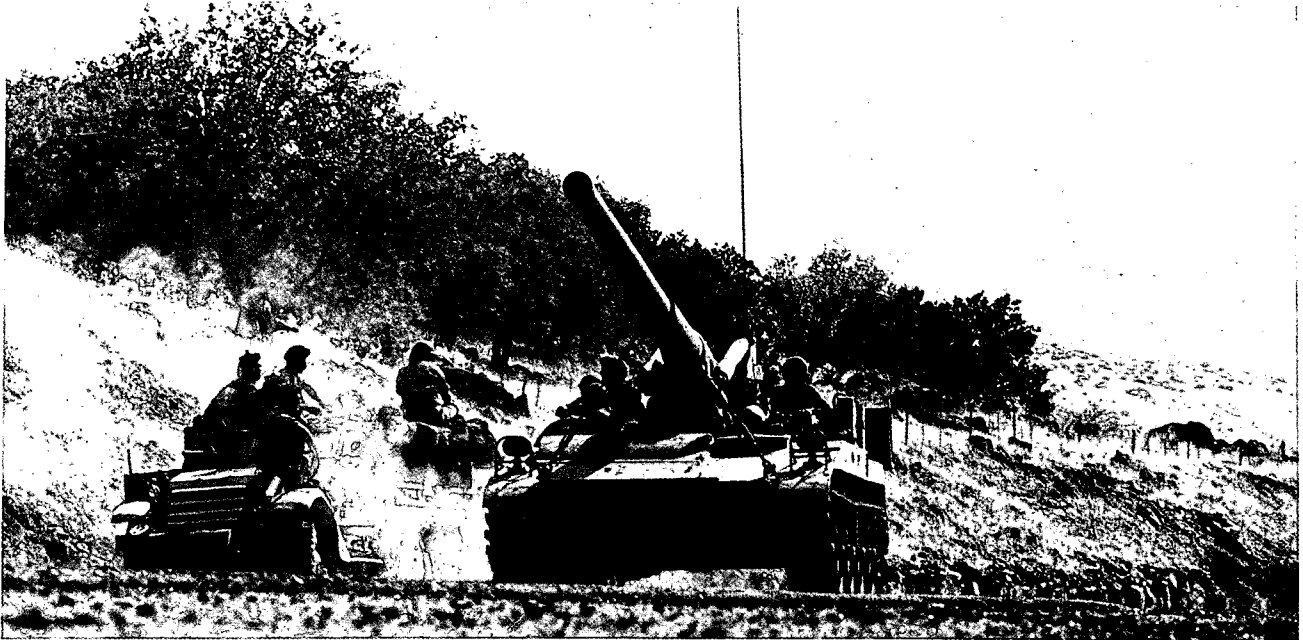
המושג "שחיקה", הנו מושג יחסי ולא מוחלט. אין כל אפשרות לקבוע, וגם לא נקבע מעולם, כי צבא, או יחידה צבאית, אשר סבלו אחוז מוגדר ומוסכם של אבודות הגיעו לכלל שחיקה שאינה מאפשרת עוד להם למלא את משימתם. היו יחידות אשר נכשלו במשימתן כאשר האבודות שנגרמו להן לא הגיעו לכלל 10 או 20 אחוזים ממצבתן. היו צבאות, כמו הצבא המצרי בסיני ב-1967, אשר הפסיק להילחם בצבא, עוד בטרם נפגעו 25 אחוזים מחייליו ומציודו. היו גם יחידות וצבאות אשר מילאו את משימתם תיהם וניצחו במערכות ובקרבנות כאשר

אחרי מלחמת יום הכיפורים, היו קצינים בכירים שגרסו כי בנסיבות שנוצרו, מוטב לו לצה"ל, במקרה של מלחמה, לנקוט תפיסה מגנתית לאורך הגבולות ולאורך השטחים שהיו בידי ישראל אז. הטיעונים בזכות המגננה כיסוד אפשרי בתפיסת הלחימה של ישראל התעוררו בעקבות מלחמות שהסת-יימו ללא הכרעה צבאית ברורה. בגיליון 286 של "מערכות" שראה אור בפברואר 1983, התפרסם מאמר שצייר בגישה דומה.¹

עיקרי הטיעונים במאמר הם: ישראל מהייתה מדינה קטנה ובעלת משאבים מעטים, אינה יכולה לעמוד לבדה בעומס המלחמה והיא זקוקה לסיוע מאסיווי מצד מעצמה גדולה. צורך זה יוצר תלות במעצמה כמו ארה"ב, אשר תשאף לכוון את תוצאות המלחמה בהתאם לאינטרסים שלה. אינטרסים אלה אינם עולים בהכרח בקנה אחד עם אלה של ישראל. מלחמה מוצלחת, מותנית אם כן, בהימנעות משחיקת הכוחות בקרבות ובמערכות, וכפועל יוצא בהימנעות מהזדקקות לסיועה של מעצמה הפוגעת בשמירת הישגי המלחמה. המתקפה אל שטחי האויב להשמדת כוחותיו הצבאיים, ולכיר בוש שטחים, כרוכה באבודות כבדות בנפש ובציוד לחימה.

מסקנת המאמר היא, כי יש להיערך למגננה. "במקום להטיח את הכוחות אל קיר כמעט בלתי חדי, ניתן לערוך את הכוח למגננה חסכונית לאורך זמן... יתכן שלחימה כזאת לא תביא לניצחון מרשים, אך נוכל להבטיח את שמירת העצמה לשלבים מאוחרים יותר, או כבסיס למיקוח ללא תלות מוחלטת בבעלות

1. אל"מ ש', "למי נחוץ ניצחון פירוס", מערכות 286, פברואר 1983, עמ' 34-37.
2. שם, עמ' 37.

מגננה – תנועה לקראת מגע ביום הראשון לחימה ברמת הגולן

בתנאי פתיחה גרועים. משהו מתופעת השחיקה בתודעה, המקדימה את קצב שחיקת הציוד, אפשר ללמוד ממאמר פרי עטו של משה דיין, אשר נכתב במארכס 1981 כשמונה שנים אחר המלחמה – זמן מספיק לראייה מפוכחת של המלחמה. במאמר מסנגר דיין על תפיסתו את המלחמה ב-1973. מותר להניח שלא כתב אל ההסטוריה בהסח הדעת.

ב-8 או 9 באוקטובר, לדבריו, נראו לו פני המלחמה כך: "אם נחזור לצורך להכין קו שני לאורך התעלה – אין לי ספק, שחייבים היינו לעשות זאת. לדעתי, הבי-נחתי את המלחמה יותר טוב מאחרים, וכשראייתי שהקו נפרץ, גרסתי שיש להכין קו שני ולתת מרחב תמרון לשריון. באותה מידה צדקתי כאשר הצעתי לבדוק אם יש מתנדבים בעולם היהודי. אמרתי שיש הרבה טייסים מאומנים בארה"ב, אנחנו מדינה קטנה ויש לעשות לגיוס בני ה-17".

שר הביטחון המנוח היה בקי ומעורה בענייני הצבא והפעלתו. אם בימים הראשונים למלחמה, קשה אמנם ומרה, השתמש במושגים ורעיונות שהיו יפים ב-1948, אפשר לתלות זאת בשחיקה שבתודעה.

מארה"ב. בפועל, כמעט ולא הייתה לרכבת האוויר האמריקאית השפעה על הלחימה עד להפסקת האש. כ-90 אחוזים מהרכש הצבאי הישראלי שנעשה אחרי המלחמה הובא בדרך הים. רכבת האוויר החלה לפעול רק ב-14 באוקטובר והחיי מוש שהביאה לא הגיע לשדה הקרב לקראת שתי המתקפות ששינו את פני המלחמה: ההתקפה אל שטח סוריה באחד-עשר באוקטובר וצליחת תעלת סואץ מערבה ב-16 לחודש. רכבת האוויר הטיסה לישראל עד הפסקת האש כ-11,000 טונות ציוד לחימה. התחמושת שהוטסה הגיעה לשדה הקרב סמוך להפסקת האש ולא שינתה בהרבה את המצב הצבאי. מספר הטנקים שהוטסו בזמן המלחמה במטוסי ענק של חיל האוויר האמריקאי, לא הגיע לפלוגת טנקים אחת ואילו מטוסי "פאנטום" ו"סק"י יהוק" אמריקאיים, שסופקו לחיל האוויר לפני הפסקת האש, הספיקו לבצע פחות מ-300 גיחות קרב – מספר שהוא אפסי בהשוואה למספר גיחות הקרב שביצע חיל האוויר במהלך המלחמה. אמת שהאמריקאים בקסינג'ור בראשם, טענו שרכבת האוויר הצילה את ישראל, אבל לטענתם היו סיבות מדיניות מובהקות. הדרישה הישראלית לחימוש אמריקאי מאסיווי היה בה היגיון מדיני וצבאי. אולם, אי-אפשר להתעלם מכך שמועד דרישת החימוש וצורתה, מעידים על שחיקה בתודעה ובתחושת הביטחון ועל חוסר היכולת של ההנהגה להסתגל לתופעה הפתאומית של מלחמה קשה

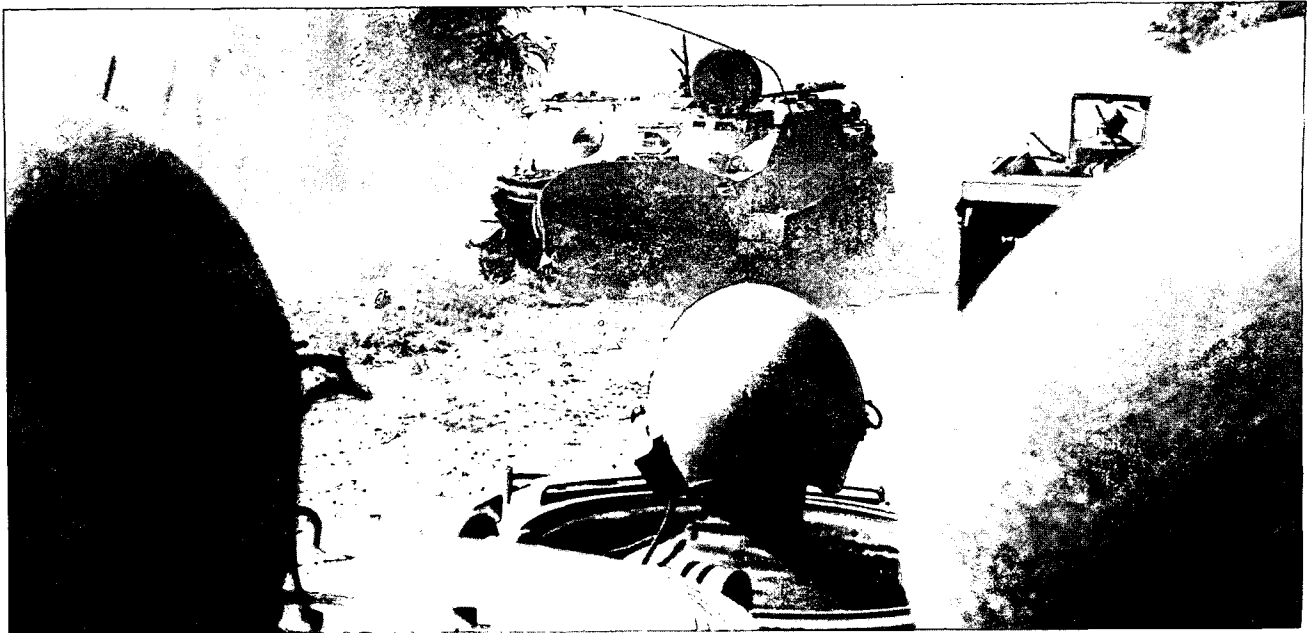
השלמה במידה רבה, ואילו האבידות במלחמות אינן מתקבלות בתודעת הציבור, ואין הוא משלים עימן. שינוי התודעה, בדרך כלל, אינו דבר הנתון בידי ההנהגה מדינית או צבאית. נהפוך הוא – ההנהגה חייבת לחוש ולהבין את מידת השחיקה הצפויה בתודעה כעניין סוביי-קטיווי ויחסי.

הדוגמה המרשימה ביותר מניסיונו שלנו בדבר מורכבותו של מושג השחיקה במלחמה היא מלחמת יוה"כ. רבים סבורים, עד כי הדבר הפך למוסכם, כי לרכבת האוויר האמריקאית היה משקל מכריע לגבי התוצאות שהושגו בשדה הקרב. משלוחי התחמושת, הנשק, הטנקים והמטוסים הם שאפשרו לעמוד בקצב שחיקת ציוד הלחימה ולהשיג בסופו של דבר תוצאות חשובות בשדה הקרב.

למשלוח ציוד הלחימה האמריקאי נודעה חשיבות מדינית ומוראלית כאחת. ראש הממשלה דאז, הגב' גולדה מאיר, ציינה כי לרכבת האוויר האמריקנית הייתה חשיבות מדינית עליונה. אין ספק שחשיבות זו נתרגמה ליכולת העמידה של ישראל בתקופת המשא-ומתן המדיני המתוח שלאחר הפסקת האש, מסוף אוק-טובר 1973.

אלא, שהדרישה לחימוש אמריקאי התעוררה כבר בימים הראשונים של המלחמה מתוך הערכה כי קצב שחיקת ציוד לחימה עיקרי, מטוסים וטנקים, הוא כה חמור עד שיש ספק ביכולתו של צה"ל להכריע את המלחמה ללא סיוע מאסיווי

* משה דיין, מעריב, 6 במרס 1981. (המאמר נכתב עבור "צה"ל בחילו, אנציקלופדיה לצבא וביטחון").

מתקפה - כוחות צה"ל בגדה המערבית של תעלת סואץ

לחדור במהירות אל מעבר למערבי ההגנה הסדירים ולאץ את צבאות האויב ללחום בדרך שונה מזו שלה התכוננו ושלקראתה ערכו את כוחותיהם, כך שסכנת השמדת צבאותיהם תהפוך למוחשית. זו הסיבה שבשלה פסקו במלחמת ששת הימים, ב־1967, צבאות מצרים וסוריה ללחום, וממשלותיהן נאלצו לבקש הפסקת אש, שעה שאבדר תיהם הממשיות היו קטנות יחסית לאלה שהם ספגו במתקפות שערכו על כוחות צה"ל במלחמת יום הכיפורים ב־1973."

השחיקה בצורות הלחימה

באמנות המלחמה אין כלל המראה כי המגננה הנה צורת לחימה יותר חסכונית באמצעות מאשר המתקפה, ולהיפך. ההיסטוריה של המלחמות והקרבות מראה כי היו מקרים שונים ומשונים ולא ניתן לעשות הכללה. דוגמה קרובה לענייננו היא מלחמת יום הכיפורים שבה היו אבדות צה"ל בשלבי המגננה רבות משהיו בשלבי המתקפה.

אבדות צה"ל במלחמת יום הכיפורים מאז 6 באוקטובר ועד 24 בו היו 2,222 הרוגים, 5,596 פצועים ו־294 שבויים. בין 6 באוקטובר ל־10 בו, כאשר צה"ל לחם בשתי חזיתות, נהרגו יותר מ־950 לוחמים, נפצעו כ־1,800 ונפלו בשבי 220. בין 11 באוקטובר ל־14 בו, כאשר בחזית תעלת סואץ נמשכה המגננה ובחזית הסורית החלה המתקפה, נהרגו כ־325 לוחמים, נפצעו כ־1,300 ונפלו בשבי כ־45.

משאבים להתפתחות המדינה והחברה. או במלים אחרות, על חשבון כוח העמידה. ישראל נאלצה להימנע מלהתמודד עם שכנותיה הערביות ביכולת העמידה ולכן היא נדרשה לפתח הכרעה צבאית מהירה במקרה של מלחמה כוללת. ההכרעה הצבאית נועדה, בדרך כלל, לאלץ את הממשלות הערביות להסכים להפסקת הלחימה, משום שצבאותיהן הוכו בשדות הקרב ושטחים החיוניים להן נכבשו בידי צה"ל. מצב זה נכון לגבי ישראל, בין שהערבים פתחו במלחמה נגדה, ובין שהיא עצמה, ישראל, יזמה אותה.

מאחר שההכרעה הצבאית הישראלית, חייבת להיות מהירה, אין היא מכוונת לשחוק את משאביהם של צבאות ערב בדרך של השמדת כל טנק, תותח וחייל לוחם בשדה הקרב, אלא לפגוע ולשחק את יכולת הלחימה של חיילי צבאות האויב ומפקדיהם, את ההנהגה הצבאית ואת ההנהגה הלאומית. השיטה שהתפתחה בצה"ל, כדי להשיג את התמוטטות הצבאות הערביים במלחמה, הייתה המתקפה, שנועדה

צורות הלחימה: מגננה ומתקפה - מי משתיהן חסכונית יותר?

הכרעה במלחמה: ייעוד המתקפה במלחמה הוא להשיג את מטרות המלחמה באמצעות תקיפת שטחי האויב, כוחותיו הצבאיים ולפעמים גם אוכלוסייתו ומשאביו. תכלית המתקפה לאלץ את האויב להפסיק את לחימתו ולקבל את תכתיבנו. המגננה לעומתה, ייעודה הוא לסכל את מתקפת האויב ולגרום לו אבדות בשעור שלא יאפשר לו להשיג את מטרותיו.

במקרה הישראלי-ערבי, אין סימטריה בין הצדדים היריבים משום שהנתונים הבסיסיים אינם זהים. כוח העמידה לטווח ארוך של המדינות הערביות גדול בהרבה מכוח העמידה של ישראל, בשל כוח האדם שלהן, משאביהן החומריים, מרחבי הארץ ועמדתן הבינ-לאומית העדיפה. לכוח העמידה הערבי הכללי יתרון נוסף הנובע מכך שישראל אינה יכולה להשיג ניצחון צבאי מוחלט במלחמה קונבנציונאלית, ולסיים בכך את הסכסוך אחת ולתמיד. ההישג הצבאי הישראלי ב־1967, היה מרבי בשעתו, והוא רק החריף את הסכסוך. מצב עניינים זה שלא השתנה למן ראשית שנות ה־50 ועד שנות ה־80 (גם לא נראה שישתנה בעתיד הנראה לעין), והוא חייב את ישראל לוותר בהכרח על שוויון בכוח העמידה, ולהשליך את יהבה על כוח המחץ, שפירושו הפניה מתמדת של משאבי מדינת ישראל ליכולת ההכרעה הצבאית בזמן קצר תוך ויתור על הפניית

* עניין זה נותח בהרחבה במאמרו של האלוף טל, "על ביטחון לאומי", מערכות 286, פברואר 1983.
 ** למעט ח"א המצרי שהושמד כמעט כולו ב־1967.
 *** הנתונים באדיבותה של מחלקת היסטוריה באג"מ/מה"ד.

התפתחות היכולת הצבאית הערבית לכלל איום חמור על ישראל, גם אם הסיי טואציה לא הצביעה בעליל על סכנה מידית של מלחמה.

כך נהגה ישראל ב-1956 וכך נהגה גם ב-1981 כאשר תקפה את הכור הגרעיני העיראקי. ישראל ראתה צורך לבנות צבא חזק, אשר עוצמתו תרתיע את המדינות הערביות מלפתוח במלחמה. ההרתעה הייתה מבוססת על נכונות להפעיל את הכוח הצבאי במתקפה. אלא שלהרתעה הייתה נקודת תורפה, כאשר הערכה סובייקטיבית של הערבים הביאה אותם למסקנה שיש באפשרותם להיענות לאתגר של המלחמה בישראל. ואכן, ההרתעה נתפסה כהרתעה בערבון מוגבל. כך אירע בערב מלחמת ששת הימים ובערב מלחמת יום הכיפורים. ההרתעה נשארה יסוד חיוני בתפיסת הביטחון גם כאשר נכשלה יותר מפעם אחת, משום שהאלטרנטיבה של אסטרטגיית המגננה במקרה של מלחמה יש בה משום נבואה המגשימה את עצמה. לו ידעו הערבים שישראל תסתפק רק בהגנת גבולותיה במקרה של מלחמה, מה הייתה מונע בעדם מלצאת לעתים תכופות למלחמה שאינה מסכנת את שטחם, את אוכלוסייתם ואת משטרם?

כאשר נכשלה ההרתעה, נאלצה ישראל להפעיל את כוח המחץ להשגת הכרעה. המתקפה הייתה הדרך האפשרית היחידה, אם נקטנו במלחמה מקדימה, כמו ב-1967, שעיקרה המתקפה או מעבר מהיר ככל האפשר ממגננה למתקפה כמו ב-1973. מכאן, שהרתעה והכרעה נכרכו זו בזו.

מאחר שלא אפשר היה להבטיח את אפשרות המלחמה המקדימה, ראתה תפיסת הביטחון אפשרות שהערבים ייזמו ראשונים את המתקפה. על מנת לענות על הצורך לגייס את המילואים מבעוד מועד ניתנה קדימה למודיעין להתריע בזמן על מתקפה ערבית, ניתנה קדימות לחיל האוויר, והוקם מערך הגנה מרחבי בית, שנועד להאט את התקפות האויב עד להיערכות עוצבות המילואים.

ההיערכות לאפשרות של ספיגת המכה הראשונה לא נראתה מלבבת. היא דרשה השקעות גדולות בהתבצרות על הגבולות חסרי העומק, והוצאה זו אילו מומשה כהלכה, הייתה באה על חשבון בניין כוח המחץ להכרעה. לכן, נעשה הביצור הצבאי הישיר בקנה מידה קטן מאוד אפילו בממדים שלפני 1967.

הרצון להימנע מספיגת המכה הראשונה נבע מהחשש מפני אבדות ומפני

איו ושחיקתו תהיה גבוהה ביותר. במקום מלחמת הכרעה תפתח מלחמת שחיקה שבה אין לישראל אלא חסרונות בלבד.

המתקפה והמגננה בתפיסת הביטחון עד 1967

תפיסת הביטחון הישראלית החלה להתגבש עוד במלחמת העצמאות ב-1948. ראוי לציין שני מאפיינים שהורתם ולידתם במלחמה זו ובתוצאותיה: במלחמת העצמאות היו למגננה הישגים מרשימים, אולם המלחמה הוכרעה על-ידי המתקפות הגדולות וגולת הכותרת שלהן היה מבצע "חורב", שבו הובס הצבא המצרי ונאלץ לפרוש מן המלחמה. קווי שביתת הנשק, שהפכו לגבולות מדינת ישראל, גרמו לה להיות חסרת כל עומק, אסטרטגי וטקטי כאחת. בן-גוריון טבע עוד ב-1948 את התפיסה של העברת המלחמה לשטח האויב. משמעותה של תפיסה זו הייתה נקיטת גישה התקפית בעת עימות צבאי עם מדינות ערביות, ואילו המגננה נתפסה כשלב הכרחי, אם טרם גויסו המילואים, ועל הצבא הסדיר וההגנה המרחבית היה להוציאה לפועל. עד מבצע "קדש", ב-1956, התרוצצו מגמות אחדות בתפיסת הביטחון הישראלית. תוצאות מבצע "קדש" — כאשר ישראל יזמה מלחמה מקדימה, שתוצאה תיה המרשימות אמנם, לא הביאו לנפילתו של נאצר ולא לחיסול הכוח הצבאי המצרי כאיום מתמיד על ישראל — אך תרמו לגיבוש תפיסת הביטחון, שהושתתה על היסודות הבאים:

● אין סימטריה בסכסוך הישראלי-ערבי. הערבים, אם יזכו בניצחון צבאי, יכולים להשיג את חיסולה של ישראל. ישראל אינה יכולה לפתור את הסכסוך בדרך של ניצחון צבאי. לישראל אין מטרות לאומיות מוגדרות שלשם השגתן יש לצאת למלחמה. לכן מטרת המלחמה הברורה היחידה של ישראל היא סיכול האיום על קיומה ועל האינטרסים החיריים שלה.

● על מנת להשיג מטרה זו בעת מלחמה חייבת ישראל לתקוף את כוחות האויב ולהשמדם עד שכושרו ההתקפי של האויב ייפגע וישלל.

● יחסי הכוחות המספריים העדיפים של צבאות ערב הביאו לנקיטת גישה של מלחמה מקדימה או מונעת, במקרה של

בין 15 באוקטובר ל-22 בו, כאשר צה"ל עבר למתקפה בחזית התעלה ואילו בחזית הסורית עברו הכוחות למגננה תוך שיפור הישגי המתקפה — נהרגו 850 חיילים, נפצעו כ-2,400 ונפלו בשבי כ-25. ממוצע ההרוגים היומי בשלב המגננה בשתי החזיתות, היה כ-190 ובשלב המתקפה כ-115.

שחיקת טנקים בשלב המתקפה דמתה לזו שבשלב המגננה. במטוסי קרב הייתה הירידה במצבה ובשמישות החריפה ביותר בין 6 באוקטובר ל-12 בו (כשישית משמישות מטוסי הקרב). אפשר לטעון, כמובן, שההפתעה שהופתע צה"ל וכוחו תיו היא הגורם לריבוי האבדות ולשחיקה בשלב המגננה. אלא שההפתעה היא בדרך כלל מנת חלקו של המגן ומתן התרעה בזמן לגיוס צה"ל ולעריכת כוחו תיו אינו נתון מובטח כלל ועיקר.

אין ללמוד ממלחמת יום הכיפורים כי המגננה יקרה מהמתקפה ולא ההיפך מדוגמאות אחרות. כל מלחמה היא מקרה פרטי ורק עקרונות המלחמה הכלליים מופיעים תדיר במלחמות.

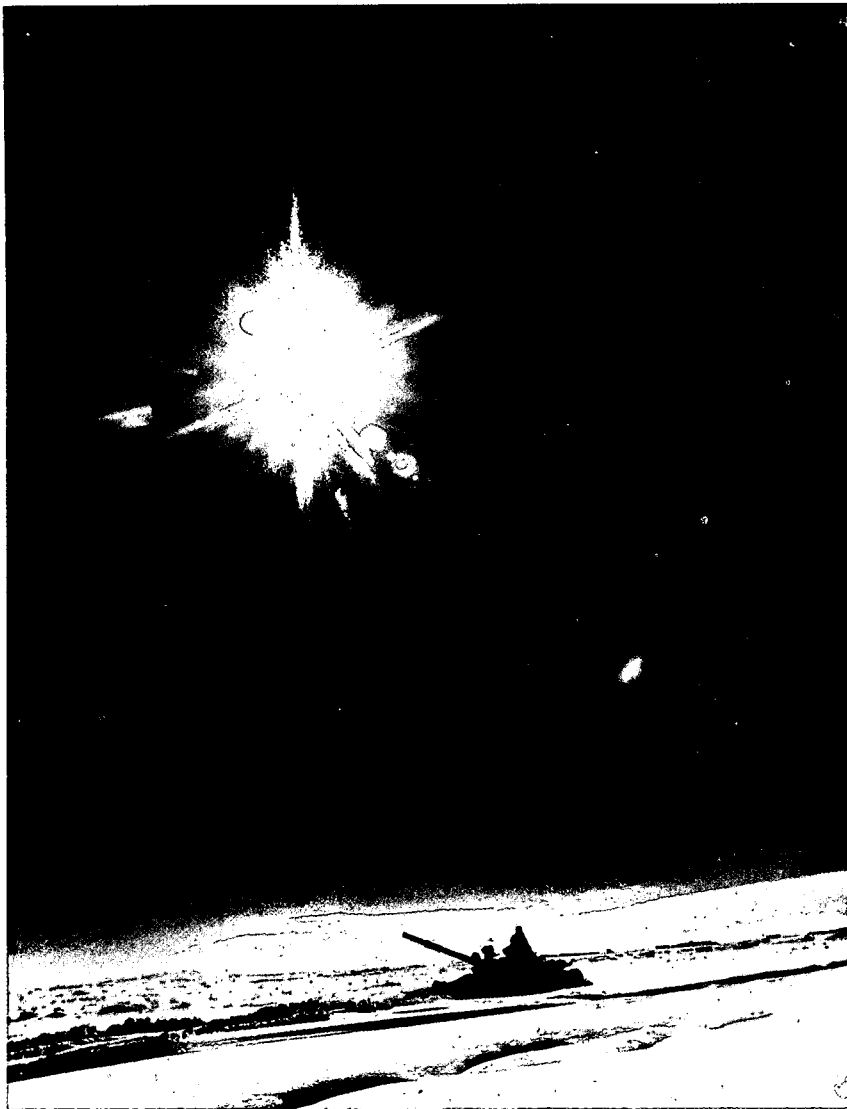
ישום המגננה על-ידי ישראל

אילו נקטה ישראל את צורת הלחימה המגננתית, והייתה מספיקה לגייס את צבאה בזמן, או אלמלא הספיקה ונאלצה לתקוף התקפת נגד, על מנת להגן על שטחה, כפי שנעשה במלחמת יום הכיפורים ברמת הגולן בין 6 ל-10 באוקטובר; ואילו הייתה המגננה עולה יפה, וצבאות האויב לא היו חודרים לשטחי ישראל, היה משתרר מצב ללא מוצא: הצבאות הערביים, יהיו אבדוניהם ככל שיהיו, לא היו נכבשים, ולא היה נוצר איום חמור על הצבאות, על הממשלות ועל האוכלוסייה. במקרה כזה הייתה ההתמודדות בין הצדדים הופכת להתמודדות בין משאבים, או בין כוח העמידה, ובהתמודדות כזאת היתרון הוא בידי הערבים.

זאת ועוד, דבר מעין זה יאלץ את צה"ל לפרוס את כוחותיו לאורך גבולות ארוכים על מנת לתת מענה לכל אפשרות של תקיפה מצד האויב, בעוד לאויב תהיה כמות מספקת של כוחות שתאפשר לו לרתק את כוחות צה"ל למקומם לאורך הגבולות, ועוד ייוותר לו די כוח לרכו מאמץ להכרעה באזור שבו הוא יבחר.

אין ביכולת המגננה, אם ישראל תנקוט אותה, לסיים את המלחמה ולהביא להפסקת אש, אלא כאשר הערבים ירצו בכך ואלה יוכלו להתמיד בה תקופה ארוכה. צה"ל לא יוכל לשחרר את מילוי

* ראה מאמרו של האלוף טל, שם, בדבר מלחמת שחיקה ומלחמת הכרעה.

שחיקת הכוחות כבר בשלב המגננה. לכן ב-1967, כאשר עמדה בפני ישראל האפשרות לבחור בין מלחמה מקדימה לבין ספיגת המכה הראשונה, בחרה הממשלה, גם בלחץ הצבא, לצאת למלחמה ולתקוף את הצבא המצרי בסיני. ברירה זו הייתה כפוייה יותר משנבחרה ולכן האפשרות של ספיגת המכה הראשונה כמרכיב אפשרי בתפיסת הביטחון לא הייתה סבירה. אפשרות המגננה נדחתה אפוא והופעלה המתקפה בהפתעה על הצבא המצרי וללא הפתעה על צבאות ירדן וסוריה.

הצורך בהרתעה והרצון להימנע מספיגת המכה הראשונה גרמו לממשלות ישראל לקבוע "קווים אדומים" שחצייתם על-ידי הערבים עלולה לגרום למלחמה. דוגמות לקווים אלה היו הכנסת צבא מצרי בהיקף ניכר לסיני, בין 1956 ל-1967, סגירת מצרי טיראן לספנות ישראלית באותן שנים, או שינוי מהותי במצב בירדן וכניסת צבאות משלוח ערביים לתוכה. ה"קווים האדומים" לא היו קשיחים ולא תמיד הביאה חצייתם למלחמה. הגמיר שות ההכרחית בשימוש ב"קווים האדום" מים פעלה כבומרנג והחלישה את רמת ההרתעה.

ישראל נתנה תשובה לבעיה המתמדת של יחסי הכוחות הנחותים בהעדפת עקרון האיכות על פני הכמות. רבים תפסו את העליונות הישראלית כעליונות אישית של הלוחם הישראלי על פני הלוחם הערבי. אף שדבר זה היה נכון, אין לראות בו אלא יסוד פשוט וראשוני. העליונות הישראלית במובנה הרחב הושתתה על סדרי החברה והמדינה, על חברה מודרנית המסוגלת לתרגם את משאביה הדלים יחסית, שאינם מספיקים ליכולת

* בחלק מצבאות ערב חל שינוי איטי אך מתמיד בתחום הזה.

** מותר להניח שכל ממשלות ישראל, עד 1967, היו מוכנות לחתום על הסכמי שלום עם מדינות ערביות על בסיס גבולות 1949. המעיין במצע הבחירות של מפלגת "החירות", שהייתה מפלגת האופוזיציה הראשית, יוכח לדעת שחל שנוי איטי אך מתמיד במפלגה זו. במצע הבחירות של 1949 ר-1951 תבעה המפלגה את איחוד ארץ ישראל המערבית ומוכר גם השימוש בכוח לשם כך. במצע הבחירות של 1959 מודגשת התביעה לכל ארץ ישראל, אבל יש נכונות ליחסי שלום עוד טרם הושגה התביעה האמורה. במצע הבחירות של 1961 מוזכרת וכותו של העם היהודי על כל ארץ ישראל, אבל עד שיכון שלום, הכולל בתוכו את ארץ ישראל השלמה, יש לשאוף ליחסי שלום ממשיים בעלי אבחנה משפטית ומדינית ברורה. במצע הבחירות של 1965, כאשר הוקם גוש חירות ליברלים, לא היה כל איכור של ארץ ישראל השלמה.

החברתי.

עד לאחר מלחמת ששת הימים ב-1967, הוכחה התפיסה הביטחונית הישראליה כמסוגלת להתמודד עם בעיות הביטחון המרכזיות של מדינה, שראתה את ביטחונה כשאלה קיומית. התפיסה הבסיסית הייתה הגנתית כלומר, לשמור על המדינה ועל תושביה. דרך ההוצאה לפועל הייתה המתקפה על כל צורך תיה.

מאחורי תפיסת הביטחון עמדה הנחה יסודית שעל בסיסה הלך והתגבש קונסנזוס לאומי החל מ-1949 ועד 1967: אין לישראל שאיפות טריטוריאליה מעבר לגבולות הסכמי שביתת הנשק מ-1949, למעט הסדרים מסוימים בירושלים ובדרך אליה. תפיסת הביטחון הייתה משר-חררת בדרך כלל משיקולים אידיאולוגיים ובמרכזה עמד רק השיקול הקיומי.

עמידה, ליכולת מחץ בדמות צבא עצום בגודלו היחסי וברתימת משאבי אנוש לפוטנציאל צבאי מתמיד. שיטת המילואים הישראלית הכוללת בשירות הצבא את האזרחים עד גיל 50 ויותר, משמרת בצבא את העידית שבחברה הישראלית, בעוד שמדינות ערביות ואפילו מדינות מפותחות ומתקדמות באירופה ובארה"ב אינן מעמידות לרשות צבאותיהן אלא את הזיבורית*.

ישראל הצליחה לכלול בצבאה את המיטב של החברה, ולהביא אליו את הדינמיקה של חברה מתפתחת, את כושר התכנון והאלתור, את המיומנות המקצועית ואת הנכונות להתמודד עם בעיות קשות בדרכים לא שגרתיות. על יסודות אלה הושתתה גם יכולת המתקפה הישראליה, וכך נוצרה סינתזה בין ה-כוח ההתקפי לבין היתרון

בישראל. המצב החדש בגבול בין מצרים לישראל, העדר עומק אסטרטגי וקרבת הגבול למרכזים חיוניים, החזירו את המתקפה כאפשרות יחידה אותה יש לנקוט במקרה של מלחמה עם מצרים. "קווים אדומים", אם טרם הופיעו, עלולים להופיע, אם תחול הדרדרות ביחסי מצרים וישראל.

יציאתן של מצרים ושל עיראק ממעגל המלחמה בישראל לא הקטינה את המאמץ הצבאי הישראלי בכל הכרוך בבניית צבא גדול ומצויד ככל שמאפשר הפוטנציאל הלאומי. ההנחה הרווחת כיום בישראל היא כי השלום חייב לזכות לגיבוי של עצמה צבאית מרבית, וכי הקטנת המאמץ הצבאי לא תגרור תהליך דומה אצל הערבים. לפיכך, יש להתאים את המאמץ הצבאי למקרה הגרוע ביותר. ב-1982, נקטה ישראל בלבנון מתקפה יזומה, אם כדי לפתור בעיה מידית או כדי להביא לשינוי דראסטי בסכסוך הישראלי-פלסטיני. האילוץ המוכר משכבר, נשאר מן הסתם האפשרות היחידה; לכבוש שטחים ולהשמיד כוחות אויב. באילוץ זה גלומה הבעייה המרכזית של בטחוננו. השמדת כוחות אויב וכיבוש שטחים, אין בהם די כדי לפתור את הסכסוך. יתר על כן, אין בהם כדי לסיים את המלחמה במצב מדיני טוב יותר עבור ישראל מזה שהיה בעת פתיחתה. אי אפשר להעריך מראש אלו שטחים יוכלו לשמש קלף מיקוח יעיל ומהו היקפם הרצוי. התייצבותו של צה"ל ממערב לתעלת סואץ במלחמת יום הכיפורים, גרמה למצרים להפסיק את האש ולהסכים להסדר מהיר יחסית, בעוד שהתקרבות כוחות צה"ל לדמשק בסוף מלחמת יום הכיפורים, היוותה אולי עבור סוריה סכנה אובייקטיבית חמורה מוז שנסקפה למצרים. אך ההסדר שהושג עם סוריה הושג לאחר זמן ממושך, במאמצים קשים ולווה במלחמת התשה.

ישראל אינה מוכנה להסכים, לאחר הפסקת האש, אלא להסדרים אשר יצדיקו את מחיר המלחמה ויביאו לפתרון, ולו גם חלקי, של הבעיה המידית שבגללה פרצה המלחמה. כוח העמידה של הערבים מאפשר להם שלא לקבל הסכם שיתאים לישראל. התוצאה היא סטאטוס-קוו המלווה במצב ביטחוני רעוע.

ישראל מוצאת עצמה נאלצת לתקוף מפעם לפעם כאשר פורצת מלחמה, אם ביזמה ערבית, או אם ביזמת ישראל, להשמיד כוחות צבא ערביים ולכבוש שטחים. היא "נתקעת" עם השטחים כאשר לא מושג הסדר מדיני. ב-1967 החל

נותרה תלויה בהתראה המודיעינית וביכולת הצבא הסדיר וחי"א לבלום את המכה הראשונה. אלה הוכחו במלחמת יום הכיפורים כבלתי מספקים.

מלחמת יום הכיפורים הראתה את מוגבלותה של המגננה. אפשר ומגננה ערוכה כהלכה, כאשר כוחות המילואים מגויסים במועד ופרוסים בחזיתות, הייתה יכולה למנוע את חריפות המכה הראשונה של צבאות מצרים וסוריה, ולמנוע את השחיקה הפסיכולוגית ואת האבדות בלוחמים ובציוד לחימה. אולם מגננה מוצלחת לא הייתה יכולה לסיים את המלחמה, אלא להפכה למלחמת שחיקה ממושכת שהייתה עלולה להעניק לערבים הישגים מדיניים גדולים בהרבה מאלה שהושגו. דבר זה הובן היטב על-ידי צה"ל ועל-ידי הממשלה וצה"ל נאלץ משום כך לעבור למתקפה אל שטחי מצרים וסוריה, כדי להשיג הפסקת אש שלא הייתה מושגת בכל דרך אחרת. קלפי מיקוח והישגים מדיניים היו משניים לעומת הצורך לכפות הפסקת אש ולאפשר שחרור אנשי המילואים בהדרגה. המבצעים הצבאיים שבאו בעקבות המתקפות ברמת הגולן וממערב לתעלת סואץ העניקו לישראל שטחים גם מעבר למה שנחשב כגבולות בני-הגנה. מלחמת יום הכיפורים הדגישה אפוא את חולשותיה של המגננה, והאילוץ לבסס את תפיסת המלחמה על המתקפה נותר בעינו.

המתקפה והמגננה בין 1973 ל-1983
שני תהליכים שהתרחשו בעשור שחלף מאז מלחמת יום הכיפורים ראויים לציון: א. הגידול המרשים בצבאות. צה"ל הכפיל את עצמתו והצבאות הערביים הגדולים עברו תהליכים של ארגון ושל קליטת ציוד חדיש, ואלה הגבירו את יכולתם ההגנתית וההתקפית כאחת.

ב. החתימה על הסכם השלום בין ישראל למצרים, הוציאה לפי שעה את מצרים מהסכסוך הישיר שלה עם ישראל, והסתבכותה של עיראק במלחמה עם איראן מונעת ממנה השתתפות מעשית במלחמה ערבית-ישראלית, אם תפרוץ בעתיד הנראה לעין.

הסכם השלום עם מצרים, פירושו המרת גבול בין-הגנה ובעל עומק אסטרטגי בגבול מוסכם, שההגנה עליו בשעת מלחמה, אמנם קשה מאוד מההיבט הצבאי, אבל רמת הסכסוך וחריפותו הורדה לדרגה נמוכה, כך שאפשרות המלחמה עם מצרים היא הקלושה ביותר מבין המדינות הערביות הגובלות

המתקפה והמגננה בין 1967 ל-1973
מלחמת ששת הימים העניקה לישראל עומק אסטרטגי בסיני ועומק אופרטיווי ביהודה, בשומרון וברמת הגולן. נראה היה כי לראשונה מאז 1948 הפכה המגננה לאפשרות מעשית. המלחמה המקדימה נשארה רצויה אך לא הכרחית, הושג כושר ספיגת המכה הראשונה וכן הושגה גמישות מדינית רבת ערך שאפשרה לבחור אם לתקוף או להיות מותקפים. קטן גם הצורך ב"קווים אדומים".

אחרי 1967 נוספו לשיקולים הביטחוניים הישירים גם שיקולים אידיאולוגיים וחדש במלוא עצמתו הוויכוח על הגבולות העתידיים של מדינת ישראל. מרכזיות היות השיקולים הביטחוניים פינתה את מקומה בתהליך מתמשך למרכזיות השיקולים האידיאולוגיים.

אחרי 1967, נטבע המושג "גבולות בני הגנה", אשר טמן בחובו בעיה שהתעוררה בכל חריפותה במלחמת יום הכיפורים. גבולות כאלה נתפסו על-ידי ממשלות ישראל כגבולות הפסקת האש של יוני 1967, כל עוד אין הסכמי שלום, או לפחות הסכמי ביניים עם המדינות הערביות. מבחינה צבאית היו אלה גבולות הגנה נוחים לישראל לכאורה, אבל הם היו גבולות בלתי אפשריים להגנה עבור מצרים וסוריה. מדינות אלה נאלצו לרתום משאבים עצומים להקמת צבאות ונאלצו להחריף את מצב המלחמה בתחילה באמצעות מלחמת התשה, ואחר כך על-ידי מלחמה כוללת. אלה נעודו לשנות את המצב הקיים וליצור גבולות בני-הגנה עבור מצרים וסוריה.

ישראל מצדה, זכתה אמנם בגבולות נוחים להגנה במשמעותם האופרטיווית, ובמשמעותם הטקטית אך עם זאת הוחרף הסכסוך הישראלי-ערבי והובא לממדים חדשים. היתרון האופרטיווי של הגנת הגבולות הפך אותם לבלתי יציבים ברמה האסטרטגית.

חלק מנתוני היסוד של ישראל לא השתנו עקב מלחמת ששת הימים: הצבא הסדיר נשאר קטן ולא ניתן להחזיק את חיילי המילואים בשירות פעיל יותר מ-40 עד 60 יום בשנה. עצמת המערך הצבאי הישראלי בגבולות ובקווים החדשים

* אפילו הגבול שהוצע בין ישראל למצרים כאחת האפשרויות (קו אל-עריש - ראסי-מוחמד) נתפס על-ידי מצרים כגבול לא אפשרי להגנה. מקרבתה של שארם אל-שייך לנתיב הימי אל תעלת סואץ ומקרבתה למרחב שבין מצרים לעילית למצרים תחתית. זאת למעט התביעה הבלתי מתפשרת להשבת סיני כולו למצרים כחלק מהטריטוריה המצרית.

הקרב לבין ההישג המדיני אינה פשוטה וישירה. לא הרי כגודל הניצחון הצבאי כן התוצאה המדינית. השאיפה המוכנת לכרוך את השנייה בראשון עלולה להביא להפסד מדיני ולשחיקת ההישגים הצבאיים. דווקא הנכונות להסתפק בהישגים מדיניים מוגבלים עשויה להסתבר כמור צלחת יותר לטווח הרחוק וכמשרתת את מגמת הקטנת ממדי הסכסוך, אם תיקלע ישראל למלחמה עם שכנותיה.

הבעייה אינה ניתנת לפתרון בעתיד הנראה לעין, אבל מסתמנים תהליכים וקיימות אפשרויות. כאשר אין פתרון, מוטב לנקוט מדיניות, אשר לפחות אינה מחריפה את הבעיה ויש בה יסודות אשר יכולים, אולי, בבוא הזמן לשמש בסיס להסדרים.

חשוב להוריד ככל האפשר את רמת הסכסוך הערבי-ישראלי ולמתן את חרי-פותו. בעבר לא נראתה אפשרות כזו כמע-שית, משום שנראה היה כי הערבים אינם מוכנים כלל לוותר על המאמץ להשמדת ישראל.

המאבק בין היהודים לבין הערבים בארץ ישראל היה מקור הסכסוך ואילו הצטרפו מדינות ערב. הסכסוך הוסלם והגיע לדרגה כזו שהסכסוך בין ישראל לבין מדינות ערביות, כגון מצרים וסוריה לדוגמה, הפך לסכסוך חריף בפני עצמו שלא היה קשור עוד אינהרנטית לסכסוך הפלסטינאי.

פתרון הבעיות המרכזיות שבין מצרים לישראל וסילוקן איפשרו להגיע להסדר שלום, מבלי שהסכסוך הפלסטינאי יתקדם לקראת פתרון, ואפילו כאשר זה הלך והחריף ב-1982.

אמנם, אין לישראל יכולת חד-צדדית לפתור את התלוי ועומד בינה לבין מדינות ערביות, כמו ירדן וסוריה, אבל יש ביכולתה לתרום לתהליך שיביא להפרדה של שני הסכסוכים זה מזה: הסכסוך הישראלי-פלסטינאי והסכסוך בין ישראל למדינות ערביות.

המלחמה בלבנון, בקיץ 1982, הייתה בעלת כיוון הפוך. המתקפה על הארגונים הפלסטינאים נכרכה יחד עם המתקפה על הכוחות הסוריים ועל אינטרסים סוריים חיוניים. בכך אין מיתון של הסכסוך הישראלי-סורי. היתוספות שטחים לשליטת ישראל כתוצאה ממלחמה "עד שיושג הסדר מדיני" מניח את הדעת, טומנת בתוכה סכנות חמורות. בסיני היו אלה שטחי מדבר ריקים מאוכלוסייה. בלבנון, או באזורים פוטנציאליים אחרים, ניצבת ישראל מול בעיות פוליטיות, חבר-תיות, ביטחוניות, מוסריות, כלכליות ואתניות שהיא אינה יכולה או אינה צריכה לפתור. ייתכן ועדיף לשמור עד להסדר רק את המינימום שבמינימום, על מנת להבטיח אינטרסים ישראלים חיו-ניים, כגון ביטחון האוכלוסייה בגבול. בכך יוקטן הנוק שגורמת נוכחותה של ישראל בשטחים נרחבים, רבי אוכלוסייה, הנוש-אים בחובם את חידוש הלחימה ואת החרפת הסכסוך לדרגה חדשה.

המעבריות בין ההישג הצבאי בשדה

לעלות השיקול האידיאולוגי לגבי יהודה, שומרון ורמת הגולן, והאפקט של "היה-תקעות" עם שטחים ואוכלוסייה עוינת הלך והתעמעם. לגבי סיני נראה היה כי הצורך בביטחון ובגבול בין-הגנה מצדיק להישאר שם באופן קבוע, גם כאשר נעשו גישושים ב-1971 להסדרי הפרדת כוחות ולהסדרי ביניים. דרושה הייתה מלחמה קשה עבור שני הצדדים, על מנת שגבול בין-הגנה יוחלף בגבול מוסכם.

יש הטוענים שמבחינה מסוימת הייתה מלחמת יום הכיפורים כדאית, שכן היא הביאה להתחלתו של תהליך השלום. גם אם נקבל טענה זו, כטענה היסטורית, הרי שאי אפשר להפיק ממנה לקח מעשי. לא יעלה על הדעת שממשלת ישראל תתכנן מלחמה "לא מוצלחת" שאין עמה הכרעה כדי להביא בעקבותיה להתחלתו של תהליך שלום. ייתכן שמדינות ערב יכולות לנקוט אפשרות כזו ומצרים אף ראתה כך את מלחמת אוקטובר. מצב זה מדגיש שוב את חוסר הסימטריה שבין ישראל למדי-נות ערביות בגלל אי השוויון ביכולת העמידה.

ב-1982, כבשה ישראל את מחצית לבנון. השמדת חלק ניכר מהיכולת הצב-אית של הפלסטינאים ומכה קשה לצבא הסורי אין בהם כדי להביא להסדר רצוי. השיקול האידיאולוגי לא תפס והמלה "היתקעות" הינה במקומה.

נראה כאילו ניצבת בפני ישראל בעיה בלתי-ניתנת לפתרון. המתקפה, במקרה של מלחמה, הנה אילוץ. תוצאותיה הן השגת שטחים ואלה אינם בהכרח קלף מיקוח המביא להסדר. חוסר הסדר טומן בחובו את המלחמה הבאה, ובה תיאלץ ישראל לצאת למתקפה על מנת להפסיק את המלחמה, שבה יכבשו שטחים נוס-פים. אם תתלקח הלחימה בבקעת הלבנון בין צה"ל לסורים וישראל לא תרצה לחשוף את צה"ל למלחמת התשה ולש-חיקה, אפשר והמצב המתואר אכן יתרחש.

סיכום

ישראל ניצבה לא אחת בפני בעיות שנראו כבלתי ניתנות לפתרון. בעיות שפתרון אינו נראה מעיקות במיוחד על חברות מפותחות, דינאמיות ואנרגטיות, המוכנות להטיל את חיוניותן ואת משאביהן על מנת לפתור את הבעיה ובמהירות. בכך יש לא פעם סכנה, כאשר הרצון העז לפת-רון והנכונות להשקיע הרבה לשם כך, מופנים לכיוון שאינו פותר את הבעיה. שחיקת המשאבים והתיסכול החברתי עלולים לייאש.